

Democratic Theory, Vol. 10, No. 3, September, sh. 312-339.

Benjamin, Walter, 1986 (1921) "Critique of Violence", in Demetz, Peter (ed.), 1986, Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings, Schocken Books, New York, sh. 277-300.

Borradori, Giovanna, 2003, Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Derrida, Jacques, 1992 (1989), "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority'", Drucilla Cornell, Michel Rosenfeld ve David Gary Carlson (eds), Deconstruction and the Possibility of Justice, Routledge, New York, sh. 3-67.

-, 1992, The Other Heading: Reflections on Today's Europe, Indiana University Press, Bloomington.

-, 1994 (1993), Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International, Routledge, New York and London.

-, 1977 (1994), Politics of Friendship, Verso, London.

-, 2001, On, Cosmopolitanism and Forgiveness, Routledge, New York.

-, 2002 (1989) "Force of Law: the 'Mystical Foundation of Authority'", Acts of Religion, der. Gil Anidjar, Routledge, New York ve Londra içinde, sh. 230-298.

Direk, Zeynep, 2000, "Yasanın Kaynağı Üstüne", Defter, Yıl 14, Sayı 40, Yaz, sh. 49-75.

Foucault, Michel, 1980, Power/Knowledge: Selected Interviews

and Other Writings 1972-1977, ed. by Colin Gordon, The Harvester Press, Brighton, Sussex.

Habermas, Jürgen ve Jacques Derrida, 2003, "February 15, or What Binds Europeans Together: A Plea for a Common Foreign Policy, Beginning in the Core of Europe", Constellations, Vol. 10, No. 3, pp. 291-297.

Hegel, G. W. F, 1996 (1820), Elements of the Philosophy of Right, Cambridge University Press, Cambridge.

Levinas, Emmanuel, 1991 (1961), Totality and Infinity: An Essay on Exteriority, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston & London.

Kant, Immanuel, 1983, Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Morals, Hackett Publishing Company, Indianapolis, Cambridge.

Pascal, Blaise, 1995, Pensees, Penguin Books, London.

Plato, 1980, Republic, in Hamilton, Edith and Huntington Cairns (eds), The Collected Dialogues of Plato (Including Letters), Princeton University Press, Princeton NJ, sh. 575-844.

Ringen, Stein, 2004, "Wealth and Decay: Norway Funds a Massive Political Self-Examination —and Finds Trouble for All", Times Literary Supplement, February 13, no. 5263, sh. 3-5.

Yıldırım, Erdoğan ve Nalbantoğlu, Hasan Ünal, 2003, "Adaletin Kurgusökümü Yapılabilir mi? Derrida'nın Bir Savı Üzerine Çeşitlendirmeler", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, 9. Kitap, İstanbul Barosu, İstanbul, sh. 96-113.

Hukuk Kurallarının Temeli, ya da "Adalet Duyarlığı" / "Vicdan" Üzerine

Erkut Sezgin*

Başlıktan anlaşılacağı üzere, konuşmanın amacı, bu toplantı vesilesiyle, hukuk kurallarının temeli üzerine katılımcılarla birlikte düşünmek. Düşünmek sözcüğünün altını çizmem, bildiri önermeleri olan bir konuşmayı amaçlamış olmama; daha çok düşünmeye açmak istediğim soruları, insanlık ve hukuk kültürünün gelişmesi, insanlarca paylaşılması açısından soruların önemi hakkında düşündüklerimi paylaşmak arzumu ilgilii.

İçinde olduğumuz kültürel ortam, kurumlarca benimsenen değerler, büyük ölçüde geleneksel veya zamanın gereği olarak benimsenmiş kurumsal-fikrîlerini sürdürür görünüyorlar. Her türden inanışlar ve onları güçlendiren duygular temelinde ifadesini bulan değer inanışları toplumsal duyarlıkları, toplumsal vicdanı belirler görünüyor. Sözelimi bu nedenle, bazı toplumsal değer inanışlarının sorgulanması toplumsal vicdan, onun temel olduğu hukuksal veya toplumsal kurallar tarafından tepkiyle karşılaşır. Yani sorgulama/düşünme başlamadan biter. Hepimizin bildiği gibi, insanlık kültürü gelişmesini sorgulama, araştırma, düşünme kültürünü geliştirmesine, bu kültürü toplumca paylaşabilmesine borçludur. Ne ki, "hepimizin "bildiğinden" söz ettiğim bu durum, içinde yaşadığımız dünyada sadece çok küçük bir azınlık

tarfindan bilinmekte ve gerçek anlamında paylaşılmakta görünüyor.

Hukuk kurallarının geliştirilmesi, gelişmeyi isteyen insana bağlı; gelelim, "gelişmeyi istemek" "gelişmenin anlamı: gelişmeyi temsil eden eden değerler üzerinde düşünen insana; gelişmenin insan açısından anlamını, olanaklarını merak eden insana yakından bağlı. Kendi değer inanışları, onların dayandığı duygular üzerinde düşünmeye açık olmayan insana bağlı olarak ve onu besleyen ve güçlendiren kültürel alışkanlıklar içinde, hukuk ve kuralları da durumun korunmasının ve sürdürülmesinin hizmetinde olacak fakat onları değişime uğratan düşünme dinamiklerine kapalı kalmayı sürdürecektir. Kuralların daha gelişkin, daha özgür bir topluma hizmet eder yönde geliştirilmesi için toplumsal değer inanışları üzerinde insanların düşündürülmesi gerekir. Neyin insan açısından değerli, özgür insana uygun olduğunu kendi duyarlığı ile yoklamasına, olasılıkları düşünmesine yardımcı bir eğitim; bu tarz eğitimi sağlayacak kapasitede bir eğitim kültürü bunu başarabilir.

Görülebileceği gibi, gelişmenin, insanın ve toplumun özgürleşmesinin değerlerini düşünebilmek için düşünebilen insanın niteliklerine ihtiyaç var. Hukukun, hukuk değerlerinin düşünülmesi, o değerlere hizmet eden hukuk

(* İstanbul Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi)

kurallarının tasarlanıp uygulanma süreçleri de, düşünen insanın niteliklerini insanlara/topluma kazandıran iletişim, toplumsal etkileşim, eğitim süreçlerinin düşünme/araştırma/sorgulama süreçlerine kendini hakiki olarak açabilmesine bağlı. Bu konuda, içinde olduğumuz toplumsal kültürün ne yazık ki çok büyük eksikleri, kendi gelişmesine kendi kültürel alışkanlıklarından kaynaklanan engelleri var. Kuşkusuz sadece bize özgü engeller değil sözkonusu engeller. Düşünme duyarlığının yerinde alışkanlıkların ve onları aktaran geleneğin hakim olduğu her kültür için sözkonusu engeller bunlar.

Düşünme dinamiklerine kültürel alışkanlıkları yüzünden kapalı toplumlarda, adalet anlayışı yerleşik kuralları adalet adına korurken "adalet" in anlamı üzerinde düşünme ve sorgulamaya karşı savunma tepkilerinin çeşitli kılık değiştirmiş biçimleri altında karşılık vermeye yatkındır; sözgelimi adalet ve sorgulamaya eşlik eden "erdem", "özgürlük", "değer inanışlarının temelleri" vs. kavramların anlamları üzerinde açık ve tutarlı kavrayışa gerek duymayan bir söylemi ve davranış biçimini sürdürdüklerini gözlemlediniz.

Şimdi şu soru akla gelebilir belki: Bu gözlemi, burada sürdürmekte olduğumuz toplantıyla karşılaştırırsak, içinde olduğumuz kültürün sorgulamaya açık mı, yoksa ona karşı ataleti ağır basan bir kültür mü olduğunu gözlemlediniz? Kuşkusuz bu vb. toplantılar tam da burada sözkonusu sorgulama ve araştırma gereksinmesini duyan, bu amacın ifadesi bir toplumsal oluşuma ve onun dinamiklerinin toplumda varoluşuna tanıklık ediyor. Elbette bu sevindirici bir durum. Sorun bu dinamiklerin toplumsal kültür tarafından paylaşılmasına en-

gel olan karşı-kültürel alışkanlıklar ve onların kurumlaşmış ataleti ile ilgili. Yani bu toplantı, düşünme dinamiklerine kapalı bir kültürün ağırlığını, ve ataletini güçlendiren kültürel dinamiklerini tanılamamız, üzerinde düşünebilmemizin bir olanağı, vesilesi olarak kutlanmaya değer bir toplantı.

Fakat tekrar soruna dönmek gerekirse, düşünme dinamiklerini baskılayan alışkanlıklar nasıl aşılabilir? Gücünü gelenekten, kültürden alan alışkanlıklar, insanların değer inanışlarını belirleyen tarihsel inanışlar sözkonusu çünkü. Sokrates tam da bu değer inanışlarının gücünün ifadesi bir jüri kararıyla idama mahkum olmuştu. İnsanları adalet, "erdem" üzerinde, bu kavramları dayandırdıkları değer inanışlarını, onların sorgulanmayan ön kabullerini sorgulamaya açtığı için mahkum edildi. "Devletin tanrılarına inanmadığı", bu anlamda "tanrısız" olduğu suçlamaları gücünü devletin bağlı olduğu değerlerle, sorgulamanın onlara mutlak bağımlılığı gevşeten ve yerine yeni bir değer inancı koymayan açılımlarının yarattığı gerilimden alır.

Sokrates, Hristiyanlık veya çeşitli dinsel kültürel inanış sistemlerinin birbirlerinin yerleşik inanış sistemini ve değerlerini kendi doğruları olan değer inanışlarıyla değiştirmesi tarzında içinde yaşadığı kültürün inanış ve değerlerini kendi doğrularıyla değiştirmeye soyunmamıştı. Herkesin Sokrates hakkını da başka bir şey bilmese de, iştmiş olduğu üzere, "Bildigi tek şeyin hiçbir şey bilmediğini bilmekten ibaret olduğunu" hatırlatıyordu." Sözü anlamını açarsak, değer inanışlarına temel olacak bir "bilgiye" eleştirdiği başkaları gibi kendisinin de sahip olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Onlarla ara-

sındaki tek ve önemli farkın—kendisinde bilgelik olarak görebileceği tek farkın—kendisinin böyle bir bilgiye sahip olmadığını bilmesinde, onlarınsa bunun farkında olmamasında yattığına işaret eder.

Aradaki bu fark, anlamı üzerinde düşünürsek, insanın bilgi ve inanışlarıyla ilişkisinin tarzıyla/modalitesiyle ilgili bir fark olarak kendini açığa vurur. Bugün bile bilgiye olan inanışlar, kendi sınırlarını gözetemeyen inanış modaliteleriyle sıkça karıştırılmakta; bilginin bağlamına ve sınırlarına işaret eden felsefi çözümler "relativizm", "post-modernizm" adına küçümsenmekte; ya da tersine bu çözümlerle bilgiyle inanışlar arasında bir fark olmadığını kanıtlandığına inanılarak, arada nitelik farkı olmadığına işaret eden mantık yürütmelerle sorgulama ve eleştiriye karşı savunulmaya çalışılmaktadır.

Sokrates'in bilgeliğine dönersek, bilgisinin sınırlarını gözetebilmesinin, onun bilgi ve inanışlarla mutlakiyetçi, özeli, mutlak'a bağımlı bir ilişki tarzını dönüşüme uğrattığını gözlemleyebiliriz. Kendisinde bu dönüşümün ruhsal boyutunu, özgürlük açılımını yaratmış bir sorgulamanın insan için olanaklarını paylaşmak istediğini görebiliriz.

AB ile birleşme hazırlıkları içinde olduğumuz şu dönemde, Avrupa kültürüne hakiki özgünlüğünü ve gelişimini kazandıran iç dinamiğin Sokrates'in çağrısına karşılık verme duyarlığının uyanışıyla bağlantılı olduğunu belirtmek isterim. "Eşkoşmama" öğretisi süfi geleneği içinde işittiğimiz bir kavramdır. İnanışlarımızla özdeşleşmenin yarattığı psikolojik koşullamalara yakanmanın tuzaklarına karşı bir hatırlatma olduğunu sanıyorum. Kültüre, hayata geçirilmesi ise anlamının yeni-

den keşfedilmesinc, yeniden düşünülmesine bağlı; yoksa sıkça karşılaştığımız örnekleri üzere sadece kelimelelerin tekrarı, derin anlam gizlediğine inarak kelimeyi tekrar etmeyi öğrenmek ve öğretmek özdeşleşmenin ne anlama geldiği, ne gibi psikolojik, ruhsal olgularla yaşanan dilde, kültürde kendini gösterdiğini tanımaya elvermek bir yana bir koşullanmaya yol açar görünüyor. Öte yandan, bilgi ve inanışlarımızın içinde ifade bulduğu oyunun oyuncuyla birlikte kuruluşunu görebildiğimizde anlamın yeniden özgürce keşfedebileceğimiz; Sokrates'in bilgeliğinin açılımıyla ortak bir zemini paylaştığımızı farkedeceğimizi sandığımız bir düşünce olarak görünüyor. Sorunu şöyle bağlamak isterdim: Kendi düşünce geleneklerimize bağlılığı vurgulayan, oradaki kaynakları değerlendirmeye çağrılarla sıklıkla karşılaşırız. Fakat her halukarda, hakiki anlamda sorgulamayı derinleştirmedikçe o kaynaklar bize derin anlamlarını açmak yerine onları sunanların, (onları kullananların da denebilir) yüzeysel yorumlarını sunar—o yüzeysel yorumların derin sorgulamaya karşı savunmalı/reaktif yüküyle birlikte.

Sokratik sorgulama, bilgi ve inanışlarının sınırıyla yüzleşmeye kendini açan türden sorgulama, bizi kendi özgürlüğümüzle yüzyüze getirir aynı zamanda; özgürlüğümüze katlanamadığımız için o inanışları ister kutsallık/tanrı adına, ister bilim ve mantık adına mutlaklaştırdığımızı bizim için derinden hatırlatır gibidir. "Bizim için" dedim, ne ki onu yargılayanlar bu hatırlatmayı "kendileri için" değil, kendilerinc, özdeşleştikleri inanışlarına karşı bir saldırı olarak anlamaktan kurtulamamışlardı yine de. Bugün de bunun anlaşılması, yani sorgulamanın koşullanmaların ta-

nınması ve onlardan çözünmesi dolayımını kateden yoluna çıkmak, insan duyarlılığının hayatın değerlerine temas etmesinden doğan yaratıcı dinamiklerin insan hayatında açığa çıkmasının anaharı olarak gözükmüyor.

Bana ayrılan süreye bağlı olarak odaklanmak ve vurgulamak istediğim noktaları belirtmeye çalıştım. Son olarak, değindiğim gibi bu kutlanası toplantıda görüşlerimi sunmaktan duyduğum mutluluğu belirttikten sonra ne yazık ki, burada önemini vurguladığım düşünme dinamiklerini paylaşmanın çok gerisinde kaldığımızın göstergelerine işaret ederek konuşmamı bitirmek istiyorum. Örneğin, üniversiteler dahil, toplam kültür, kitle kültürünün onun aracısı tv medya kültürünün altında kalmış; pazar değerlerini hayatın değerleriyle karıştırmış görünüyor. 20 Yüzyılın ilk yarısının başlarında İspanyol filozof Ortega y Gasset'in Avrupa kültürü için bir tehdit olarak gördüğü kültürel oluşun, daha ağır olarak memleketimizde gerçekleşmiş görünüyor. Yok-

sa, düşünme, felsefe araştırmalarına ve eğitimine gerek görmeyen "siyaset bilimi", "hukuk", "sosyal bilimler", "fen bilimleri" vs. dallardaki eğitimin, eğitim yoksulu eğitimi nasıl açıklayabiliriz. Toplumsal refaha, sosyal adalete hizmet etmeyen politikaları, politikacıların devleti yönetmedeki ufuksuzluğunu, hukuksuzluğu, mafya gücünü, sınırlı ekonomik kaynakların çarçur edilmesini... Hayatın değerleriyle temas eden insan vicdanının katlanamayacağı durumlara katlanıyor olmamızın başka açıklaması olduğunu sanmıyorum.

Bir arkadaşımın, çalıştığı üniversitede hukuk bölümünde görevli asistanların felsefeyle hukuk arasında bir ilişki görmediklerini, "felsefe nedir/neye yarar?" gibi sorular sorduğunu hayretle gözlemlediğini anlatması bu konuşmamın içeriğini belirleyen etkenlerden biriydi. Evet, hayret edilecek bir durumdayız, ne ki hayret edenler çok azınlıkta ne yazık ki.

Herkesi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Ütopik Suçlar

Ali Osman Gündoğan^(*)

İnsan türü, yasak meyveye el uzattığı andan itibaren günahkâr ve suçlu damgasını yemiştir. Cennetten kovulan insan, bu suçun baskısı altında, bütün insanlığın suçlu bir masum olarak doğmasının da nedeni olmuştur. Bu olay, insanın nasil bir varlık olduğunun; aldanmaya, yanlış yapmaya ve kötü olanla her an yüz yüze gelmeye yazgılı bir varlık olduğunu gösteriyor. Başlangıçta bu cenneti yaşayan insan, oradan kovulmasının ve yeryüzüne inmesinin kendisi açısından ifade ettiği olumsuzluktan kurtulmak için aynı cenneti yeryüzünde kurma veya geldiği yere dönme ütopya ve arzularından da hiçbir zaman vazgeçmiş değildir. Hatta dinlerin vaat edilmiş cenneti, asr-ı saadet dönemi arzuları, tarihin mutlu sonundan bahseden felsefe ve ideolojilerin durumları arasında yöntem olarak bir fark olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Suç, kötü ve arzu edilmez bir şey olarak düşünülse de, eylemin suçlu addedilmesini niteleyen eylemin içerik ve amacı göz önünde bulundurulursa, mutlak bir suç kavramının doğru olmadığı hemen görülecektir. Nitekim bazı mitolojilerde, mesela Sisifos ve Prometheus örneklerinde olduğu gibi, suçun kimi onurlu eylem biçimlerini yansıttığını da görmek mümkündür. Bazı iade-i itibar etmeler, Sokrates, Bruno, Galileo gibi suçlu addedilen örnekler,

suç kavramının içeriği ile uygulanma biçimleri arasındaki derin farka işaret eder. Ama suç, hep olumsuz bir şey olarak anlaşılmalı ve kötü ile özdeş tutulduğu için de mahkûm edilmiştir. Mahkemeler ve hapisaneler, akıl hastalarının delilik tedavilerinin yapıldığı hastaneler, cinsel sapma davranışı gösteren insanların tecrit edildiği yerler hep suç, kötülüğü kovma girişimlerinin sonuçlarıdır. Tıpkı insanın cennetten kovulması gibidir. Çünkü suçun karşılığı cezadır. Ceza, suçlunun arınması için şart olduğundan suçlunun lehinedir. Suçlu insanın masumiyetini kaybettikten sonra tekrar masumiyete kavuşmasının şartı, suçun bedelini ödemesidir. Hıristiyan teolojisinde bu bedel, bu dünyada ödenir. Tanrı, büyük bir lütufla ve inayetle bütün insanlığın suçunu telafi etmek ve insanlığa yeniden masumiyet kazandırmak için kendi oğlunu feda etmiştir.

Suç ile ütopya arasında karşılıklı ilişkiler kurulabilir. Suç, bir şekilde ütopyayı doğurduğu gibi ütopya da suç doğurabilir. Yani kişinin eylemine bakıp eylemin bir ütopyaya yönelik olduğu tezi öne sürülebileceği gibi mevcut toplumsal yapıyı dönüştürmeyi hedef alan ve bundan dolayı devrimci bir karakter yüklenen ütopyanın suç doğurabileceği tezi de öne sürülebilir. Ancak ütopyası olmak, bir ideale sahip bu-

(*) Prof. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.